

MAO CE-TUNGŮV KOMUNISMUS V AMERICKÉ INTERPRETACI

Arthur A. Cohen, *The Communism of Mao Ce-tung*, The University of Chicago Press, Chicago and London 1964, 209 str.

V minulých letech vyšla na Západě, především v USA, řada prací, které se snaží podat objektivní analýzu podstaty čínsko-sovětského ideologického sporu. Většinou jde o srovnávací analýzu názorů vedoucích představitelů obou stran jak v období před 2. světovou válkou, tak v období právě minulém. Závěry, k nimž autoři těchto prací docházejí, jsou vesměs bohatě dokumentačně podloženy.

To vše platí i o knize A. A. Cohena. Autor se v ní pokouší odpovědět na otázku, co jsou Mao Ce-tungovy myšlenky a jaký je jejich vliv na praktickou politiku KS Číny. Práce je rozdělena do šesti dílů.

1. *Mao jako filsof*. Mao Ce-tung napsal dvě filosofické práce: *O praxi* a *O rozporu*. První z nich vyšla v roce 1950, druhá v roce 1952, i když, jak tvrdí čínští teoretici, byly obě napsány již v roce 1937. A. A. Cohen má k tomuto tvrzení výhrady; neboť: v roce 1945 a 1947 vyšly v Hoover Library Mao Ce-tungovy *Sebrané spisy z let 1937—1944*, ale není v nich žádná zmínka ani o jedné z filosofických esejí; významný teoretik KS Číny Sia o Chou otiskoval v roce 1941 v časopise *Masy* soubor esejí *O praxi*, aniž se zmínil o nějaké Mao Ce-tungově práci na toto téma; dokumenty, o něž se opírá „hnutí za nápravu stylu“ v letech 1942—44 v Jen-anu, obsahují všechny důležité Mao Ce-tungovy práce z předcházejících let, ale o filosofických esejích se rovněž nezmiňují; I. svazek Mao Ce-tungových sebraných spisů vydaný v Pekingu v roce 1951 obsahuje pouze *O praxi*. *O rozporu* se objevilo až ve II. svazku, i když sem chronologicky nepatří; oficiální historie KS Číny vydaná v roce 1951 připomíná pouze *O praxi*; v časopise *Demokracie* zveřejnil Mao Ce-tung v roce 1940 esej *Dialektický materialismus*, jehož myšlenky si odporují s myšlenkami esejí *O rozporu*.

Datum vzniku obou filosofických esejí je podle A. A. Cohena otázkou prestiže. Po založení ČLR chtěl Mao Ce-tung přidat ke svému věhlasu skvělého revolučního vůdce věhlas filsofa, aby mohl stanout po boku klasiků marxismu-leninismu. Myšlenky obsažené v obou esejích se v podstatě shodují se Stalinovými myšlenkami v *Dialektickém a historickém materialismu* z roku 1938. Byly-li tedy vysloveny po roce 1938, nejsou originální.

2. *Mao a revoluce*. Mao Ce-tungovi je

přičítána zásluha za rozpracování teorie revoluce pro podmínky koloniálních a polokoloniálních zemí. Podstata jeho teorie spočívá v tezi číslo 1, že v zůstávajících zemích je revoluce především záležitostí rolníků a že vedoucí silou revoluce jsou v takovém případě chudí rolníci. A. A. Cohen dokazuje, že v tomto směru není Mao Ce-tung originální, ani pokud jde o teorii, ani pokud jde o praxi. Byl to Lenin, kdo v *Agrárním programu* (1912) prvně formuloval tezi o významu rolnictva. Stalin v *Perspektivách čínské revoluce* (1926) připomínal čínským zástupcům v Kominterně, že prvním předpokladem úspěchu čínské revoluce je okamžité uspokojování potřeb rolnictva. Leninovy teze uváděl v Číně ve skutek komunista Pcheng Paj, který zakládal v jižních provinciích vesnické sověty. V roce 1927 měly tyto sověty 2 000 000 členů.

Mao Ce-tungova *Zpráva o rolnickém hnutí v Chu-nanu* byla ve své době přijata jako výborná analýza situace. Teprve v roce 1951 jí byl v předmluvě k Mao Ce-tungovým *Sebraným spisům*, díl I, přičten teoretický význam, a proto byly v textu provedeny některé změny. Mao Ce-tung zde vyslovuje tezi číslo 2, že národní buržoazie je částí jednotné fronty vedené dělnickou třídou. Stejná myšlenka však již byla obsažena v Leninových pracích z roku 1906 a ve Stalinových *Výsledcích práce XIV. sjezdu VKS(b)* z roku 1925. A. A. Cohen dochází k závěru, že se Mao Ce-tung projevil jako geniální vůdce revoluce a aplikátor Leninových a Stalinových myšlenek; myšlenky, které aplikoval, nebyly jeho vlastní.

Podle Cohena jsou Mao Ce-tungovy práce *Strategické problémy čínské války* (1936) a *Otázky strategie partyzánské války* (1938) jedny z nejlepších děl o vojenské vědě v marxistické literatuře.

Koncepce „papírového tygra“ byla poprvé formulována v interview s paní A. L. Strongovou v roce 1946 v době, kdy Rudá armáda čelila mnohem silnější kuomintangské armádě. Tato koncepce byla v roce 1958 po tchajwanském incidentu revidována: z celkového dlouhodobého hlediska je imperialismus papírový tygr. Ale pokud jde o jednotlivé konkrétní případy, je to opravdový tygr, který kouše. A. A. Cohen považuje tuto revizi za faktický ústup od politiky „papírového tygra“.

Koncepce vesnických základů vznikla

v roce 1928 jako důsledek praktické situace po Čankajškově puči v roce 1927. Teprve po roce 1949 byl učiněn pokus generalizovat její zkušenosti na podmínky málo vyvinutých zemí vůbec.

Cohen je přesvědčen, že Mao Ce-tungovy praktické rady pro organizování revoluce jsou opravdu cenné. Nikdo nepopře, že zatímco Lenin formuloval zásady revoluce „městské“, formuloval Mao Ce-tung zásady revoluce „vesnické“.

3. *Mao a státní forma.* Zatímco Lenin po vyhlášení sovětské moci prohlásil, že buržoazie nemá místo ve vládě, řekl Mao Ce-tung 1. července 1949 v projevu *Kdo je lid*, že národní buržoazie bude mít na dlouhou dobu zajištěno své místo ve vládě. Vypracoval teorii „lidově demokratické diktatury“, která se podle Cohena stala základem vzájemného nepochopení mezi KSSS a KS Číny v letech 1949—1953. Teoreticky se neliší od Leninovy „dělnicko-rolnické diktatury“, neboť zaručuje hegemonii dělníkům a rolníkům. Prakticky se liší tím, že zaručuje zachování soukromého vlastnictví nejen po celé období přechodu k socialismu, ale dokonce i v období po dovršení socialistické revoluce. A. A. Cohen klade otázku, proč se vedení KSSS bránilo uznat rozdíl mezi Leninovým a Mao Ce-tungovým pojetím diktatury, a odpovídá: a) vedoucí činitelé KSSS nechtěli z prestižních důvodů přiznat výhodnost Mao Ce-tungových tezí pro málo vyvinuté země, b) nechtěli přiznat Číně právo na samostatnou formulaci tak základního problému.

Jako protiváha čínské lidově demokratické diktatury byla v roce 1951 formulována sovětská teorie lidové demokracie. V roce 1956 byl učiněn pokus o sblížení KSSS a KS Číny. U příležitosti státního svátku ČLR prohlásil N. S. Chruščov, že lidově demokratická diktatura je odlišnou formou proletářské diktatury. Vycházel přitom z Leninovy teze o různých formách přechodu k socialismu. V období kolem XX. sjezdu byly vztahy mezi KSSS a KS Číny tak upřímné jako snad nikdy předtím.

4. *Přechod k socialismu.* V Číně byla zachována národní buržoazie jako třída. Čína jediná uskutečnila tezi o mírové přeměně kapitalistů. Využila tak zvláštního charakteru své národní buržoazie. Mao Ce-tung vyšel z teze klasiků marxismu-leninismu, kterou rozvedl o to, že prodloužil existenci národní buržoazie a jejího soukromého vlastnictví i na období přechodu ke komunismu. V Číně dosud pobírá národní buržoazie podíl ze zisku svých bývalých podniků. Projevem důvěry v buržoazii, především v buržoazní inteli-

genci, byla politika „sta květů“ v letech 1956—1957, kdy byly vyzvány všechny vrstvy obyvatelstva ke kritice strany. Experiment, proti kterému měla část vedoucích stranických činitelů v čele s Liou Šao-čchim výhrady, byl ukončen v červnu 1957. Období volné kritiky bylo vystrídáno obdobím nelibostného potření jakýchkoliv názorů rozcházejících se s oficiální politikou strany. Na politiku „sta květů“ existují mezi odborníky zabývajícími se nejnovějšími dějinami Číny různé názory. A. A. Cohen patří mezi ty, kdož se domnívají, že Mao Ce-tung myslel uvolnění kritiky upřímně, ale během roku pochopil, že jeho představy byly chybné.

5. *Rozpory v socialistické společnosti.* A. A. Cohen vidí v událostech v Číně v letech 1956 a 1957 bezprostřední ohlas na události v SSSR a v evropských socialistických zemích. Z čínských dokumentů je zřejmé, že KS Číny zpočátku schvalovala odstředivé tendence, které se v roce 1956 v některých evropských socialistických zemích projevy a pokusila se je dokonce teoreticky zdůvodnit. V projevu *O správném řešení rozporů uvnitř lidu*, který byl přednesen v únoru a vyšel v plném znění v červnu 1957, dokazuje Mao Ce-tung, že i za socialismu budou existovat a dokonce se stupňovat rozpory mezi jednotlivými vrstvami společnosti a že tyto rozpory jsou hybnou silou vývoje společnosti. Jsou to rozpory neantagonistické a musí být řešeny diskusí podle zásady jednota — kritika — jednota. Teze o neantagonistických rozporech za socialismu vyslovil poprvé Lenin. Mao Ce-tung je rozpracoval tím, že je přenesl do oblastí výrobních sil a výrobních vztahů a rozbil fikci o tom, že v socialistickém státě nemůže existovat rozpor mezi vládou a lidem.

6. *Přechod ke komunismu.* Mao Ce-tung zaměnil požadavek vysoce industrializované společnosti za požadavek vysoce kolektivizované společnosti. Postavil do popředí úroveň výrobních vztahů a zanedbal úroveň výrobních prostředků. Tím překonal i Stalina, který ve svých *Ekonomických problémech socialismu* z roku 1952 rovněž přecenil význam administrativních a organizačních opatření. Mao Ce-tungova představa komunismu byla utopistická. Sami čínští teoretici přiznávají, že jedním ze zdrojů Mao Ce-tungovy představy komunismu byli utopističtí socialisté. Koncem roku 1958 se v čínském tisku poprvé objevila myšlenka o permanentní revoluci. Myšlenka sama není nová. Cohen uvádí, že Trockij již v roce 1905 odmítl pauzu mezi buržoazní a socialistickou revolucí. Mao Ce-tungova originalita je v tom, že

prodloužil permanentní revoluci na období přechodu ke komunismu.

V závěru A. A. Cohen shrnuje:

Mao Ce-tung se odchýlil od klasiků tím, že: nově popsal proces kvalitativních změn věcí; formuloval strategii revoluce, která vzniká partyzánskou válkou v samostatných soběstačných vesnických základech; zahrnul malé kapitalisty do povolební politické struktury; vypracoval podrobné metody převýchovy kapitalistů; přiznal existenci neantagonistických rozporů mezi kapitalisty a pracujícími; odmítl mýtus o nemožnosti vzniku rozporů mezi vůdci a masami za socialismu; vyzval nekomunisty ke kritice strany; toleroval malé stávky; organizoval komuny jako novou sociálně ekonomickou formaci; prováděl kolektivizaci zemědělství bez zajištění mechanizační základny.

Mao Ce-tung však upustil od těchto původních svých myšlenek: vzdal se myšlenky na vybudování komunistické společnosti, dříve než bude zajištěna industrializace; neopakuje myšlenku rozporů mezi vůdci a masami; nepraktikuje toleranci malých stávek; nepovoluje kritiku strany.

Z toho vyplývá, že jedinou myšlenkou, které se nezdá, je myšlenka vesnické partyzánské války. Jeho teorie partyzánské války je velmi blízká partyzánům v Barmě, Vietnamu, Malajsku, je oceňována na Kubě. I když zásluby o vojenský úspěch čínské revoluce nemohou být upřeny jiným vůdcům (například Ču Teovi), byl to Mao Ce-tung, kdo prováděl koordinaci politické a vojenské doktríny. Bylo by chybné upírat jakoukoliv originalitu Mao Ce-tungovým teoriím. Cohen se ztotožňuje s Liou Šao-čchiho názorem obsaženým v práci *O straně* z roku 1945, podle něhož je nejcennější součástí Mao Ce-tungova myšlení koncepce vesnické revoluce a hospodářské výstavby, i když je do určité míry poznamenána speciálním čínským pohledem.

Silný vliv etnocentrismu dává maolismu výrazně čínský charakter. Jeho nejvýraznějším rysem je Mao Ce-tungův názor, že jedině správným komunistou je ten, kdo ho podporuje v jeho sporu s Chruščovem. Tento názor se projevil v materiálech z roku 1963 a nese s sebou dvojitý vymezení: a) Mao Ce-tungovy myšlenky navazují na marxismus-leninismus, zatímco Chruščovův revisionismus zradil marxismus-leninismus, b) centrem přitažlivosti komunismu jsou národy Východu, jejichž avantgardou je Čína.

IVANA BAKEŠOVÁ

Alfred Liebfeld, *F. D. Roosevelt*, Vydavatelstvo politickej literatúry, Bratislava 1968, 340 str.

Slovenské Vydavateľstvá politické literatúry zahájilo nedávno vydání řady životopisů významných politiků naší doby. Po významné práci J. Matějky o *Siru W. Churchillovi* přichází na náš trh velmi zajímavý životopis velkého amerického prezidenta F. D. Roosevelta z pera polského autora A. Liebfelda. Autor, který se stal známým v Polsku i v zahraničí svou *Dynastií Kruppů*, napsal velmi čtivou, faktograficky bohatou, populární knihu o člověku, který je pro dnešní mladou generaci jen osobností dějin, spojenou více s mýty než s konkrétní znalostí jeho života a díla. Na 340 stránkách sledujeme F. D. Roosevelta v kruhu jeho rodiny, v prvých politických bojích, v zápase s nemocí, která hrozila náhle ukončit jeho životní i politickou dráhu. Po vítězství nad nemocí a po návratu do politického života v New Yorku v roce 1929 následovalo jeho vítězství v presidentských volbách v roce 1932, v době, kdy se celý svět, a především Spojené státy americké, zmítal v hluboké hospodářské i společenské krizi. A tehdy nastoupil na presidentský stolec v USA muž, který se svým programem „nového úředu“ pokusil o radikální léčbu společenských poměrů, být v mezích, které mu poskytovala kapitalistická společnost. Po celých 12 let stál v čele této významné země světa, přičemž se zvláště v letech druhé světové války pokusil vahou své osobnosti položit sílu Spojených států na správné místo, do boje proti fašismu ať v Evropě či v Asii. I když F. D. Roosevelt byl mužem mnoha rozporů, mužem mnoha upřímných přátel i zavilých nepřátel, zůstane v historii lidstva jako velký humanista a politik. Liebfeldova práce velmi dobře doplňuje skromnou literaturu o této významné osobnosti, která byla doposud publikována v českém nebo slovenském jazyce.

K. K.

V. H. Brix, *Cybernetics and Everyday Affaires*, David Rendel Ltd., London 1968, 144 str.

Kybernetiku si každý většinou představuje jako složitou záležitost spojenou s ještě složitějšími stroji. Autor výše uvedené knihy, pracovník britského ministerstva techniky, se pokusil ve své práci ukázat kybernetiku v našem všedním životě. Spojil svou profesi s „technikou

ekonomie, politiky, společenské organizace a dokonce lidského růstu, aby ukázal, jak by bylo možno zařídít všední věci lépe, kdyby naše dosavadní znalosti a myšlenky byly použity ve formě matematických vzorců". Zvláštní místo v jeho práci zaujímá oblast průmyslového řízení, kde autor velmi dobře použil rozboru kybernetických obrazců, jak je také zdůrazněno v předmluvě lorda Kinga Nortona. Chtěl bych upozornit na poslední (devátou) kapitolu, v níž se autor zabývá některými politickými aspekty, k nimž došel svým rozbořem. V. H. Brix uvádí, že zatímco v politických vědách je kladen důraz na to, jaké „mají být“ věci na základě apriorního systému etiky a náboženství, záleží důležitost kybernetického přístupu v tom, že popisuje věci a fakta tak, jak jsou nebo jak se objevují (str. 114). Autor na příkladech stručně rozebírá historický vztah mezi jednotlivcem a společností, jakož i úlohu informací ve světle celkového světového pohledu na rozdíl od úzkého národného pohledu. V závěru se vrací k dialogu mezi N. Wienerem a sovětskými vědci, týkajícímu se vztahu marxismu ke kybernetice. V. H. Brix se domnívá, že právě kybernetický přístup umožní oběma stranám dosažení společného cíle, tj. vytvoření racionální společnosti, která bude schopna se hladce, bez konfliktů přizpůsobovat změnám (str. 137). Práce bude zajímat především sociology, kteří se zabývají studiem konfliktů.

K. K.

Jean-Jacques Servan-Schreiber, *Le défi américain*, Editions Denoël, Paris 1967, 342 str.

Autor, významný francouzský žurnalista, si vybral pro svou knihu téma v západní Evropě velmi aktuální — pronikání amerického průmyslu do Evropy a jeho rostoucí vliv na evropské hospodářství. Kniha se stala ve Francii bestsellerem a autor, již beztak známý, získal na popularitě. Svou žurnalistickou kariéru začal jako úvodníkář v *Le Monde*. Odtud přešel do listu *L'Express*, nyní je jeho vydavatelem. Politicky stojí nalevo, ale není organizován v žádné straně.

Svou knihou vášnivě bojuje za politickou a hospodářskou samostatnost Evropy, kterou začínají ohrožovat Spojené státy. Hned úvodem čtenáři říká: „Tato bitva nebude úbojována dolary, petrolejem, ocelí či moderními stroji, ale tvůrčí fantazií.“ Zabývá se analýzou amerických investic v Evropě a shledává, že

1. americké podniky jsou nesrovnatelně dynamičtější a pružnější než evropské; vůči svým evropským konkurentům se sice dopustily řady chyb, ale doba, kterou potřebovaly k jejich nápravě, se rovnala téměř nule ve srovnání s přizpůsobivostí klasických evropských podniků;
2. americké podniky investují jen do oborů s pokročilou technologií a silným koeficientem růstu;
3. hodnota amerických investic by nebyla zneklidňující, kdyby se proces stále nezrychloval a nebyl koncentrován na klíčová odvětví technicko-průmyslového pokroku;
4. Evropa si de facto platí americké investice sama, neboť ze 4 miliard dolarů investovaných americkými firmami v roce 1965 pocházelo 55 % z půjček na evropském trhu kapitálu, 35 % ze zisků v Evropě a subvencí evropských zemí a pouze 10 % z přímého převodu dolarů z USA. Tudiž „platíme je za to, že si nás kupují“;
5. americké podniky mají značnou převahu v metodách řízení; nejde tudíž již jen o *technological gap*, ale o *managerial gap*.

Autor dochází k závěru, že „během patnácti let třetí světovou průmyslovou velmocí po USA a SSSR nebude Evropa, ale americký průmysl v Evropě“.

Na tomto vývoji má podle jeho názoru značný podíl viny i EHS, které sice vytvořilo evropský trh, ale ne centrum moci. Zatímco EHS ještě stále nemá statut, který by umožnil organizaci velkých evropských podniků, americké společnosti je zde vytvářejí přímo. Americké firmy získávají tak neúměrný náskok ve své síle a velikosti. Podle amerického způsobu se zatím přeorganizovala pouze jediná firma, a to anglická Imperial Chemical Industries. Britové jsou též jediní, kdo posílají své vedoucí kádry do harvardské obchodní školy a hradí polovinu nákladů. Rovněž západoněmecká AGFA se sloučila se svým belgickým konkurentem GEWAERTem, ale fúze nebyla provedena důsledně, a je tudíž neúčinná. Autor se ztotožňuje se slovy McGrow Hilla: „Tvůrčí společnosti trhu R. Schumann, J. Monet a W. Hallstein mohou být hrdí na to, že přispěli k odstranění přehrad mezi evropskými státy. Ale jsou to především americké společnosti, které pochopily jejich ideu a objevují Evropu pro sebe za přímého použití metod, které jim pomohly vytvořit v Americe vlastní velký trh.“ Pro mnohé americké firmy se totiž evropský společný trh stal novým „Dalekým západem“. Tato situace se může stát pro Evropu kritickou po roce 1980 (v té době

má činit v USA příjem na 1 obyvatele ročně 4.000 dolarů], kdy nastane tzv. popřemyslové období a vedoucí úlohu ve světě budou mít 3—4 státy, a to: USA, Japonsko, Kanada a z evropských zemí snad jedině Švédsko. Ostatní Evropa, bude-li pokračovat v dosavadním kursu, setrvá v průmyslovém období.

J. J. Servan-Schreiber k zlepšení současné situace navrhuje:

1. Impuls k pokroku musí vyjít z podniků jako hospodářských buněk. Moderní americké metody nesmějí být napříště odmítány s tím, že jsou příliš „americké“, neboť za tímto neoprávněným pohrdáním se skrývá pouze strach z budoucnosti.

2. Rychlé odstranění právních a daňových překážek pro slučování podniků i přes evropské hranice.

3. Státní podpora výzkumu v Evropě musí být koncentrována na několik odvětví.

4. Rozhodující pro technický pokrok je stav vědění v elektronickém zpracování údajů. Kontinentální průmysl, který může žít pouze z amerických licencí, by se měl proto soustředit kolem samostatného britského jádra.

5. Na místo spolupráce jednotlivých států ve výzkumu by měla nastoupit jednotně koncipovaná evropská vědecká a průmyslová politika.

Obšrná autorova analýza potvrzuje gaullistickou diagnózu, podle které se Evropa dostává do hospodářské, a tím i politické závislosti na USA. President de Gaulle s autorovou analýzou také souhlasí, ale jeho terapii prý považuje za povrchní. Podle západoněmeckého tisku zde mluví špatné svědomí, neboť právě tato terapie odhaluje povrchnost politiky presidenta de Gaulla a jeho evropských partnerů v EHS, kteří svoji lhostejnost skrývají svými širokými zády a odmítavými gesty vůči Velké Británii. Avšak autorovu plamennou výzvu k hospodářskému a technickému pokroku v Evropě, který by přispěl nejen k zvýšení životní úrovně evropských národů, ale i k zvýšení politické prestiže Evropy, nelze nebrat vážně a neocenit jeho snahu vyburcovat odpovědné činitele k vyšší aktivitě, i když se podle názoru odborníků dopustil určité generalizace celého problému a jeho tristní předpověď o osudu Evropy se snad v roce 1980 neuskuteční.

E. KOCOURKOVÁ

Walter Laqueur, *Deutschland und Russland*. Přeloženo z anglického originálu *Russia and Germany*. Berlin, Propyläen Verlag, 1967, 423 str.

Autor vyslovuje přesvědčení, že Němci a Rusové neví o sobě navzájem zdaleka tolik, kolik by bylo potřeba k vzájemnému hlubšímu porozumění, a analyzuje příčiny tohoto osudného vývoje. Za důkaz vzájemného nechápání považuje mj. oboustranné kolísání od nekritického obdivu až po bezmeznou nenávisť, které se v průběhu staletí několikrát opakovalo. Důsledky tohoto vývoje, pokud jde o Německo, autor charakterizuje jako anulování výsledků osmi set let německé historie po druhé světové válce. Myslí-li tím autor především postavení a neblahý vliv baltických Němců ve formování vztahů obou národů, tedy má bezpochyby pravdu.

Početnost a vliv Němců, zejména jejich baltské větve, v carském státním aparátě pobuřoval ruskou veřejnost, zatímco na druhé straně požadavky pruských junckerů a mluvčích velkoněmeckých nálad vyvolávaly a živily protiruskou nótu v německém veřejném mínění. Viktor Hehn, baltský navrátilce, paušálně odsoudil ve spise *De moribus Ruthenarum* ruský národ i ruský stát a popřel právo Ruska na existenci. Na jeho nacionalistický výpad navázala velkoněmecká propaganda poslední čtvrtiny 19. století svými osudnými tezemi o přednosti síly před právem a o přiležitostné válce jako nejvyšší důležitému způsobu duchovní a fyzické hygieny zdravého národa. Přes nevelký význam v době vzniku se tyto myšlenky postupně staly význačným pramenem nacistické ideologie. Poučná je i role územních požadavků. Velkoněmečtí hlasatelé ohrožení německví mluvili o smrtelném objetí nepřátel Německa a stejným dechem požadovali Německo v hranicích mezi Bologne a Narvou, Besançonem a Černým mořem. Slavjanofilové naproti tomu vyslovovali „skromné“ nároky na země mezi Nílem a Něvou, Labem a Cathay (v Číně).

Období mezi dvěma světovými válkami podle autora hluboce poznamenali baltští němečtí emigranti, mezi které patřil ideolog nacismu Rosenberg a ruští černosotněnští a antisemitští emigranti; všichni tyto emigranti poskytli surovinu pro dovození nacistické ideologie a politické praxe.

V závěrečných částech knihy sleduje autor některé stránky vývoje v Německu a v SSSR a staví otázku, jak byl vůbec sledován a studován fašismus jako společenský jev, jmenovitě italský a polský fašismus, že mohlo dojít k tak tragickému podcenění nacistického nebezpečí v Německu i ze strany SSSR, které stálo oba národy milióny životů.

V rozsáhlé a nesporně zajímavé studii

autor často stírá zásadní rozdíl mezi nacistickým Německem na jedné a SSSR na druhé straně, vyslovuje však řadu myšlenek a problémů hodných pozornosti, které jistě budou zajímat historiky, sociology a pracovníky zainteresované na dalším vývoji evropské bezpečnosti.

L. KUČERA

Wolfgang Wagner, *Europa zwischen Aufbruch und Restauration*, Deutscher Taschenbuch Verlag, München 1968, řada Světové dějiny, sv. 14, 350 str.

Nepřehledná již začíná být řada prací věnovaných Evropě, především jevům pro poválečné období tak typickým, jako byly a jsou snahy o hospodářské, vojenské a případně i politické sjednocení Evropy, zvláště pak její západní části. Titul knihy spoluvydavatele známého západoněmeckého časopisu *Europa-Archiv* W. Wagnera a zběžné nahlédnutí do obsahu (I. část: Evropské sjednocení, II. část: Svět států) by se zdály nasvědčovat tomu, že je řada těchto prací rozšířena o nový přírůstek. Teprve bližší seznámení s touto knihou ukáže čtenáři, že jde spíše o práci respektující více než zmíněné sjednocovací snahy prozatímní západoevropskou skutečnost: mozaiku státních útvarů s jejich víceméně vlastním politickým vývojem. Kniha v podstatě klasickou historiografickou metodou shrnuje dvacetiletou etapu vývoje Velké Británie, Francie, Itálie, Beneluxu, Rakouska, Švýcarska, skandinávských států, Řecka a zemí Iberského poloostrova a jen ve své čtyřicetistránkové první části doplňuje toto shrnutí o historii vzniku západoevropských nadnárodních institucí.

Ve svém celku je kniha solidním příspěvkem k současným dějinám Evropy a zvláště ten, kdo chce být stručnou formou seznámen s posledním vývojem těch částí Evropy, kterým je obvykle věnována malá pozornost — prací tohoto druhu (zvláště v české historické literatuře) je pořádku, může být spokojen. Stručnost je ovšem na závidu, jde-li o země, o nichž je obecná informovanost větší (vývoj Francie apod.).

Stavba jednotlivých pasáží knihy se opírá o shrnutí základních faktů, poněkud ovšem trpí jednostranným zdůrazněním základního mocenského boje SSSR versus USA v Evropě jako primárního vývojového impulsu a až přílišnou abstrakcí od vnitropolitických motivací vývoje jednotlivých států.

Ukazuje se také, že pozitivistický přístup k látce, s nímž jsme často nespoko-

jeni u některých našich prací, není ani západoněmeckým autorům cizí. Dá se dokonce říci, že pokud jde o vývoj evropských nadnárodních institucí, pohledy našich autorů odhalují hlouběji a všestranněji zdroje vzniku, slávy i stagnace některých těchto institucí.

Práce dr. W. Wagnera je (již svým názvem i pojetím) mj. také důkazem toho, do jaké míry v západoněmecké publicistice (a bohužel i v zahraničně politické praxi) leží východní hranice našeho kontinentu zhruba na Labi. Evropská problematika, která by odpovídala titulu knihy, by musela být ve skutečnosti ještě daleko rozsáhlejší a složitější. Nicméně kdyby i u nás byly napsány a vydány práce zabývající se na stejné úrovni východní polovinou Evropy a vývojem všech jejích státních útvarů, nebylo by to špatné. Tím zřejměji by se pak ukázala nutnost práce, která by ilustrovala nejen restaurování celého našeho kontinentu, ale i dosavadní a trvající omezenost tohoto vývoje způsobenou rozdělením Evropy.

A. M.

Max Kruk, *Die oberen 30 000*. Industrielle, Bankiers, Adlige, Betriebswirtschaftlicher Verlag, Dr. Th. Gabler, Wiesbaden, 1967, 154 str., 38 tabulek v textu.

Nedávno vydaná západoněmecká publikace věnovaná rozboru obsazení několika desítek tisíc vedoucích hospodářských podniků a orgánů NSR si zaslouží pozornosti všech, které zajímá německá otázka. Práce není sice ani původní, ani nevyčerpává stanovenou problematiku, je však svědomitou kompilací dostupných údajů z několika pramenů, především materiálů pro sestavování příručky „Leitende Mäner der Wirtschaft“.

Autor prováděl rozbor podkladů z hlediska absolutního počtu konkrétních představitelů západoněmeckého hospodářství, kteří zaujímají asi 52 000 vedoucích míst. Dospěl k počtu 31 427 osob a těm pak věnoval pozornost z hlediska soustředování hospodářské moci, dále sledoval věk, původ, vzdělání, státní příslušnost, zaujímání veřejných funkcí, podnikání jako vedlejší povolání a konečně podíl nositelů šlechtických titulů, čestných titulů a řádů.

Výsledky jsou zpracovány do formy grafů nebo přehledných statistických tabulek. V tom vidím přednost posuzované práce ve srovnání s původními prameny, neboť vedle názornosti poskytuje i vzájemně srovnatelné údaje vhodné pro další rozbor a závěry. Autor například zjistil,

že spolu se zvýšenými požadavky na odbornost vedení ubývá ve vedoucím postavení právníků a přibývá ekonomů, zejména technických odborníků věkově značně mladších, nežli tomu bylo v předcházející generaci. Do popředí vystupuje požadavek aktivní a vysoce kvalifikované účasti v denní činnosti podniků spolu se schopností rychlého rozhodování. Naproti tomu nositelé predikátů určených k zvyšování lesku správních rad a jiných hospodářských orgánů jsou na nezadržitelném ústupu, třebaže jich stále ještě není nikterak málo v oněch zvažovaných třiceti tisících.

L. K.

G. B. Starušenko, *Nacija i gosudarstvo v osvoboždajuščichsja stranach*, izdatelstvo Meždunarodnyje otnošenija, Moskva 1967, 292 str.

Autor knihy, G. B. Starušenko, je zástupcem ředitele Ústavu Afriky Akademie věd SSSR. O problému sebeurčení národů vydal řadu prací, z nichž některé jsou obecně známy.

Svou nejnovější knihu autor rozdělil do dvou částí. V první zkoumá problémy vnějšího sebeurčení, ve druhé problémy vnitřního sebeurčení. Právo na sebeurčení zformulované ruskými komunisty koncem 19. století pokládá za zásadně odlišné od principu národnosti, který vytýčila buržoazie v historicky předcházejícím období. Tuto odlišnost vidí Starušenko v tom, že právo na sebeurčení nevychází z kategorického požadavku vytvoření národních států, ale naopak z přání různých národů a národností spojit se v jednotný stát na federálních nebo jiných základech, dále v tom, že se týká nejen sebeurčení evropských národů, ale všech národů bez výjimky, jakož i v tom, že právo na sebeurčení předpokládá nejen formální právo na samostatnost, ale i zabezpečuje podmínky, za nichž se toto právo může uskutečnit v plném rozsahu. Princip sebeurčení také uznává právo národů hájit svou nezávislost všemi dostupnými prostředky.

Autor konstatuje, že boj s neokolonialismem je nutnou podmínkou posílení nezávislosti mladých států. V této souvislosti polemizuje s názory některých západních vědců, kteří vidí podstatu kolonialismu jen v politické kontrole, z čehož pak logicky vyplývá, že se zrušením této kontroly kolonialismus přestává existovat. Autor na známých skutečnostech dokazuje, že obsahem kolonialismu je „systém politického panství a ekonomického vykořisťování jedněch zemí druhými, který

brání svobodnému rozvoji jejich výrobních sil a je zabezpečován vojensko-politickými, hospodářskými a ideologickými prostředky“ (str. 25).

Z faktu, že válka byla mezinárodními právními normami odsouzena jako prostředek řešení mezinárodních sporů, se někdy dělá závěr, že tedy národně osvobozenecý boj je nepřipustný, neboť odporuje zásadě použití mírových prostředků. Autor cituje řadu mezinárodních dokumentů, jejichž znění tento argument vyvrací. Tak například Deklarace OSN o poskytnutí nezávislosti koloniálním zemím, přijatá v roce 1960, uznává „zákonost boje, který vedou národy, jež jsou pod koloniální nadvládou“. Havanská konference národů Asie, Afriky a Latinské Ameriky vyhlásila „právo národů domáhat se politického, hospodářského a sociálního osvobození takovou cestou, kterou pokládají za nutnou, včetně ozbrojeného boje“ (str. 58). V další části autor přináší důkazy o tom, že stejné zákonné jsou i kroky osvobozených zemí k upevnění své nezávislosti, jako například sociální revoluce, znárodnění majetku imperialistů, zrušení nerovnoprávných smluv atd.

V kapitole o pozitivní neutralitě se autor snaží ukázat, v jaké míře a jakým způsobem politika pozitivní neutrality přispívá k úplnému sebeurčení a posílení suverenity mladých států. Konstatuje, že pozitivní neutralita je možná jen ve spolupráci se socialistickými zeměmi. Proto tuto politiku nelze fetišizovat nebo přeceňovat její možnosti. Autor poukazuje na některé negativní momenty, jimž se nevyhnuly země, které se k politice neangažovanosti a pozitivní neutrality přihlásily. Tyto momenty oslabily víru některých zemí v účinnost této politiky.

Na komplikovanost řešení národnostní otázky ve státech; jež nedávno dosáhly nezávislosti, poukazuje Starušenko v závěrečné kapitole I. části knihy. Tato komplikovanost vyplývá z toho, že v mnoha z těchto států se problém sebeurčení řešil na nenárodním principu.

Vnitřní stránka sebeurčení se samozřejmě neomezuje jen na řešení národnostní otázky. Je nutno realizovat i ostatní práva národů, například nezadatelné právo na řešení otázky sociálního rozvoje. Tyto problémy jsou obsahem II. části knihy. Velkou pozornost věnuje autor nekapitalistické cestě rozvoje. V této souvislosti upozorňuje, že je nutno rozlišovat mezi nekapitalistickým rozvojem v podmínkách národně demokratického státu a v socialistických státech.

Politika států, které nastoupily nekapitalistickou cestou rozvoje, je

talistickou cestu, je dialekticky protikladná, konstatuje autor a demonstruje to zvláště na jejich poměru k soukromému kapitálu. Důkladným osvětlením této otázky Starušenko vyvrací takzvanou teorii „kyvadla“, podle níž se masy, které jsou rozčarované kapitalismem, obracejí k socialismu, od něhož se však stejně rozčarovány vracejí opět ke kapitalismu. Přitom však neponechává bez povšimnutí ani druhou krajnost, rozšířenou jednu dobu hlavně u sovětských autorů, kteří tvrdili, že přechod osvobozených zemí k socialismu je obecným jevem.

Závěrečná část knihy je věnována řešení národnostní otázky v etapě, kdy se těžiště přesouvá dovnitř země, přičemž v konkrétní situaci například afrických zemí vznikají problémy ve vztazích jednotlivých etnických skupin žijících pohromadě v samostatných státech. V podmínkách těchto zemí hraje podle slov autora významnou úlohu v procesu vytváření nových národů faktor státnosti (str. 239).

Velký význam pro africké a asijské země má také nacionalismus, který však má nejen progresivní, ale i reakční stránku. Podle okolností mohou v nacionalismu převažovat různé prvky, například sociální, náboženské, rasové atd. Velmi cen-

ný je v této souvislosti autorův postřeh, že v Africe mnozí političtí vůdcové ve snaze vyhnout se separatismu zavádějí přísnou centralizaci a národnostní otázku ignorují, neboť se domnívají, že národnostní problémy je možno obejít různými zákony a dekrety. Mnohé státy se spokojí jen kritikou tribalismu a výchovou mládeže, ale opomíjejí zákonnou ochranu práv národnostních menšin, vyhýbají se poskytnutí autonomie, federálnímu zřízení apod. Jeden extrém byl tedy vystřídán druhým. Současné mezinárodní právo se však rozvíjí právě tímto směrem. Neomezuje se jen na hájení práv jednotlivých národů, ale deklaruje i práva národností a národnostních menšin.

Nehledě k tomu, že zvláště v kapitole věnované nekapitalistické cestě se autor nevyhnul některým zjednodušením, je jeho kniha významným příspěvkem k dané problematice. Zvláště cenné je to, že ve svých úvahách vychází z řady dokumentů OSN a jejích orgánů, ze znění mezinárodních smluv i konvencí a opírá se i o dokumenty konferencí zemí Asie, Afriky a Latinské Ameriky, jakož i mezinárodního komunistického hnutí a využívá jeho posledních poznatků.

JIŘINA KOPECKÁ